

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

Latvijas Republikas vārdā
Rīgā 2006. gada 2. novembrī
lietā Nr. 2006-07-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aivars Endziņš, tiesneši Romāns Apsītis, Aija Branta, Juris Jelāgins, Gunārs Kūtris un Andrejs Lepse,

pēc divdesmit 8. Saeimas deputātu – Andreja Klementjeva, Valērija Agešina, Vitālija Orlova, Alekseja Vidavska, Ivana Ribakova, Jāņa Jurkāna, Aleksandra Golubova, Igora Solovjova, Oļega Deņisova, Sergeja Fjodorova, Martijana Bekasova, Jakova Plinera, Andreja Aleksejeva, Andra Tolmačova, Jura Sokolovska, Nikolaja Kabanova, Vladimira Buzajeva, Aleksandra Bartaševiča, Borisa Cileviča un Jāņa Urbanoviča – pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 3. punktu un 28.¹ pantu, rakstveida procesā 2006. gada 3. oktobrī tiesas sēdē izskatīja lietu

“Par likuma “Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā” 1. panta daļas, ar kuru Valsts sociālo pabalstu likumā ieviests jauns 7. panta pirmās daļas 3. punkts, un 2. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 110. pants stājās spēkā 1998. gada 6. novembrī šādā redakcijā: “Valsts aizsargā un atbalsta laulību, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.”

2005. gada 15. decembrī Saeima pieņēma likumu “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē”, izsakot Satversmes 110. pantu šādā redakcijā: “Valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.”

2. Valsts sociālo pabalstu likums stājās spēkā 2003. gada 1. janvārī. Tā 3. pantā uzskaitīti valsts sociālo pabalstu veidi. Minētā panta pirmās daļas 2. punkts paredz, ka viens no regulāri izmaksājamiem sociālajiem pabalstiem ir bērna kopšanas pabalsts. Valsts sociālo pabalstu likuma 7. pants paredz bērna kopšanas pabalsta piešķiršanas nosacījumus. Savukārt minētā pabalsta apmēru reglamentē Ministru kabineta noteikumi. Gan bērna kopšanas pabalsta piešķiršanas nosacījumi, gan arī tā apmērs pēc Valsts sociālo pabalstu likuma spēkā stāšanās ir vairākkārt mainījušies.

2.1. Sākotnēji Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta pirmā daļa noteica, ka “bērna kopšanas pabalstu piešķir personai, kura kopj bērnu līdz divu gadu vecumam, ja šī persona nav nodarbināta (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”) vai ir nodarbināta un atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, vai atbilstoši Ministru kabineta noteiktajai kārtībai strādā nepilnu darba laiku un ja bērna māte nesaņem maternitātes pabalstu”.

Ministru kabineta 2003. gada 1. jūlija noteikumi Nr. 349 "Noteikumi par bērna kopšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtību" noteica bērna kopšanas pabalsta apmēru personām, kuras kopj bērnu līdz pusotra gada vecumam, – 30 latu mēnesī un personām, kuras kopj bērnu līdz divu gadu vecumam, – 7,5 latu mēnesī.

2.2. 2004. gada 11. novembrī Saeima pieņēma likumu "Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā", ar kuru grozīja šā likuma 7. panta pirmo daļu, nosakot, ka "bērna kopšanas pabalstu piešķir personai, kura kopj bērnu:

1) līdz viena gada vecumam, ja šī persona nav nodarbināta (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu "Par valsts sociālo apdrošināšanu") vai ir nodarbināta un atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā;

2) no viena gada līdz divu gadu vecumam, ja šī persona nav nodarbināta (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu "Par valsts sociālo apdrošināšanu") vai ir nodarbināta un atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, vai atbilstoši Ministru kabineta noteiktajai kārtībai strādā nepilnu darba laiku".

No 2005. gada 1. janvāra bērna kopšanas pabalsta apmēru noteica Ministru kabineta 2004. gada 7. decembra noteikumi Nr. 1003 "Kārtība, kādā piešķir un izmaksā bērna kopšanas pabalstu un piemaksu pie bērna kopšanas pabalsta par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušajiem bērniem" (turpmāk – Noteikumi Nr. 1003). Saskaņā ar šo noteikumu 3. punktu personām, kuras kopj bērnu vecumā līdz gadam, pabalsta apmērs bija 50 latu, ja persona nav nodarbināta, un 70 procentu apmērā no personas vidējās apdrošināšanas iemaksu algas (bet ne mazāk kā 56 latu mēnesī un ne vairāk kā 392 latu mēnesī), ja persona ir nodarbināta un atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā. Savukārt bērna kopšanas pabalsta apmērs personām, kuras kopj bērnu vecumā no viena gada līdz diviem gadiem, bija 30 latu.

3. 2005. gada 8. martā vairākas personas iesniedza Satversmes tiesā konstitucionālo sūdzību, apstrīdot Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta pirmās daļas 1. punktā ietvertā nosacījuma “ja šī persona nav nodarbināta (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”) vai ir nodarbināta un atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā” atbilstību Satversmes 91., 106. un 110. pantam. Pamatojoties uz šiem pieteikumiem, tika ierosināta lieta Nr. 2005-09-01 “Par Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta pirmās daļas 1. punktā ietvertā nosacījuma – “ja šī persona nav nodarbināta (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”) vai ir nodarbināta un atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā” – atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 106. un 110. pantam”.

2005. gada 4. novembrī Satversmes tiesa pasludināja spriedumu minētajā lietā (turpmāk – Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra spriedums), atzīstot Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta pirmās daļas 1. punktā ietverto nosacījumu – “ja šī persona nav nodarbināta (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”) vai ir nodarbināta un atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā” – par neatbilstošu Satversmes 110. pantam un spēkā neesošu no 2006. gada 1. marta. Attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzējām minētais nosacījums tika atzīts par neatbilstošu Satversmes 110. pantam un spēkā neesošu no 2005. gada 8. marta.

4. 2006. gada 1. martā Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta pirmās daļas 1. punkts saskaņā ar Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra spriedumu bija spēkā šādā redakcijā: “bērna kopšanas pabalstu piešķir personai, kura kopj bērnu: 1) līdz viena gada vecumam;”.

5. 2006. gada 2. martā Saeima nodeva izskatīšanai komisijām Ministru kabineta iesniegto likumprojektu “Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā”. Šajā pašā dienā likumprojekts tika izskatīts pirmajā lasījumā, atzīts par steidzamu un pieņemts arī otrajā lasījumā, nosakot, ka likums stājas spēkā nākamajā dienā pēc tā izsludināšanas.

Valsts prezidentes vietā likumu 2006. gada 7. martā izsludināja Saeimas priekšsēdētāja Ingrīda Ūdre.

Likums “Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā” paredz izdarīt Valsts sociālo pabalstu likumā vairākus grozījumus, tostarp:

“1. Izteikt 7. panta pirmo daļu šādā redakcijā:

“(1) Bērna kopšanas pabalstu piešķir personai, kura kopj bērnu:

1) līdz viena gada vecumam, ja šī persona nav bijusi nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”);

2) līdz viena gada vecumam, ja šī persona ir bijusi nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā (ir uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”) un atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā;

3) līdz viena gada vecumam, ja šī persona ir bijusi nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā (ir uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”) un ir nodarbināta bērna kopšanas laikā, bet neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā;

4) no viena gada līdz divu gadu vecumam.”

2. Papildināt 15. pantu ar sesto daļu šādā redakcijā:

“(6) Bērna kopšanas pabalsts šā likuma 7. panta pirmās daļas 3. punktā minētajai personai ir 50 procenti no šā likuma 7. panta pirmās daļas 2. punktā

minētajai personai noteiktā pabalsta, bet ne mazāks par nodarbinātai personai noteikto minimālo pabalstu.””

6. 2006. gada 8. augustā Ministru kabinets izdeva noteikumus Nr. 644 “Noteikumi par bērna kopšanas pabalsta un piemaksas pie bērna kopšanas pabalsta par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību” (turpmāk – Noteikumi Nr. 644), kuru 2. punkts noteic, ka “pabalsta apmērs ir šāds:

2.1. personai, kura kopj bērnu vecumā līdz vienam gadam, ja šī persona nav nodarbināta (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”) dienā, ar kuru pabalsts tiek piešķirts, – 50 latu mēnesī;

2.2. personai, kura kopj bērnu vecumā līdz vienam gadam, ja šī persona ir nodarbināta (ir uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”) dienā, ar kuru pabalsts tiek piešķirts, un atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, – personas mēneša vidējās apdrošināšanas iemaksu algas 70 procentu apmērā, bet ne mazāk kā 56 lati mēnesī un ne vairāk kā 392 lati mēnesī;

2.3. personai, kura kopj bērnu vecumā līdz vienam gadam, ja šī persona ir nodarbināta (ir uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”) dienā, ar kuru pabalsts tiek piešķirts, un ir nodarbināta bērna kopšanas laikā, bet neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, – 50 procentu apmērā no šo noteikumu 2.2. apakšpunktā minētajai personai noteiktā pabalsta, bet ne mazāk kā 56 lati mēnesī”.

7. 2006. gada 28. martā divdesmit **8. Saeimas deputāti** (turpmāk – pieteikuma iesniedzējs) iesniedza pieteikumu Satversmes tiesā, apstrīdot likuma “Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā” 1. panta daļas, ar kuru Valsts sociālo

pabalstu likumā ieviests jauns 7. panta pirmās daļas 3. punkts, un 2. panta, kas paredz Valsts sociālo pabalstu likuma 15. panta papildināšanu ar jaunu sesto daļu, (turpmāk – apstrīdētās normas) atbilstību Satversmes 91., 106. un 110. pantam. Pieteikumā lūgts apstrīdētās normas atzīt par spēkā neesošām no to pieņemšanas brīža.

Satversmes tiesas 4. kolēģija ierosināja lietu tikai daļā par apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 110. pantam.

Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka Satversmei neatbilst no apstrīdētajām normām izrietošais ierobežojums personai, kura kopj bērnu līdz viena gada vecumam un strādā pilnu vai nepilnu darba dienu (ir uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”), saņemt bērna kopšanas pabalstu tādā pašā apmērā, kādā šī persona to saņemtu, ja nestrādātu. Šis ierobežojums esot uzskatāms par Satversmes 110. pantā noteikto tiesību nesamērīgu ierobežojumu.

Pieteikuma iesniedzējs uzsver, ka bērna primārās intereses vispirms ir normāls uzturs, medicīniskā aprūpe un apģērbs, kālab ģimenei nepieciešami papildu ienākumi, nevis mātes ikbrīža klātbūtne. Likumdevēja vēlme nodrošināt pilnvērtīgu bērna aprūpi pirmajā dzīves gadā un šim nolūkam izraudzītie līdzekļi neatbilstot Latvijas ekonomiskajai situācijai, tādēļ nesamērīgi ierobežojot ģimenes tiesības un nerasniedzot izvirzīto leģitīmo mērķi. Bērna kopšanas pabalsts nekompensējot pat minimālo algu un nenodrošinot iztikas minimumu. Turklāt pabalsta izmaksa pilnā apmērā, ņemot vērā pabalsta saņēmēju ienākumu līmeni, būtiski nepalielinātu valsts kopējā budžeta izdevumus.

Pieteikumā atzīmēts, ka minētais bērna kopšanas pabalsta saņemšanas ierobežojums ir acīmredzami neelastīgs un nesamērīgi ierobežo sievietes tiesības pēcdzemdību periodā.

Vienlaikus no pieteikuma izriet viedoklis, ka Saeima nepamatoti pieļāvusi vienādu attieksmi pret personām, kuras strādā normālu darba laiku, un jaunajām

māmiņām, kurām ir iespējams pirmajā bērna dzīves gadā apvienot viņa kopšanu un barošanu ar krūti ar strādāšanu nepilnu darba laiku, nekaitējot bērna interesēm. Likumdevējs neesot ņēmis vērā Darba likuma piešķirtās īpašās iespējas sievietēm pēcdzemdību periodā strādāt nepilnu darba laiku, kā arī izmantot pārtraukumus darbā bērna barošanai ar krūti vai strādāt mājās, izmantojot mūsdienu tehnoloģiju nodrošinātās iespējas.

8. Saeima atbildes rakstā, nepiekrītot pieteikumā izteiktajiem apgalvojumiem, aizstāv viedokli, ka apstrīdētās normas atbilst Satversmes 110. pantam, un lūdz pieteikumu atzīt par nepamatotu.

Saeima uzsver, ka bērna kopšanas pabalsta apmēra palielināšana un jaunā aprēķināšanas kārtība vērsta uz to, lai veicinātu dzimstību valstī un ieviestu sociāli taisnīgāko un ekonomiski efektīvāko bērna kopšanas pabalsta sistēmu. Vienlaikus apstrīdētās normas esot vērstas uz to, lai aizsargātu bērnu intereses iespējami labākajā veidā.

Atbildes rakstā, atsaucoties uz Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra spriedumu, norādīts, ka apstrīdētajai normai ir mērķis, kuru Satversmes tiesa minētajā spriedumā atzinusi par leģitīmu, proti, bērna tiesību aizsardzība, nodrošinot bērnam līdz viena gada vecumam pilnvērtīgu aprūpi, kuru sniedz vecāki.

Turklāt atbildes rakstā citēts minētā Satversmes tiesas sprieduma fragments, kurā Satversmes tiesa, izvērtējot, vai leģitīmo mērķi būtu iespējams sasniegt ar personas tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, kā šādu līdzekļu piemēru min iespēju, ka persona varētu strādāt nepilnu darba laiku un saņemt minimāla apmēra pabalstu vai arī tādu pabalstu, kas būtu mazāks nekā tas pabalsts, kuru persona saņemtu tad, ja nestrādātu.

Saeima uzsver, ka apstrīdētās normas pieņemtas, lai rastu optimālu risinājumu šā Satversmes tiesas sprieduma izpildei. Ja Satversmes tiesa būtu gribējusi, lai nav nekādu ierobežojumu atkarībā no bērna kopēja nodarbinātības

vai nenodarbinātības bērna kopšanas laikā, tā nebūtu atlikusi normas spēka zaudēšanu līdz 2006. gada 1. martam.

Atbildes rakstā izteikts viedoklis, ka apstrīdētās normas paredz būtiski mazāku ierobežojumu salīdzinājumā ar to, kas bija spēkā līdz 2006. gada 1. martam.

Saeima uzskata, ka pieteikuma iesniedzējs bērna kopšanas pabalstu uztver pārāk vienkāršoti – tikai kā papildu ienākumu avotu, proti, jo vairāk valsts maksā, jo labāk ģimenei. Saeima norāda, ka līdztekus vienam būtiskam pabalsta mērķim – palīdzēt ģimenei segt izdevumus vai to daļu, kas rodas sakarā ar bērna kopšanu, un kompensēt tos ienākumus, kuri nav gūti strādājot, ne mazāk svarīgs ir arī otrais mērķis – motivēt vecākus, ja vien tas iespējams, nestrādāt vai veltīt darbam mazāk laika un pašiem nodrošināt bērna pilnvērtīgu aprūpi.

Atbildes rakstā uzsvērts, ka apstrīdētajās normās ietvertais izmaksājamā pabalsta apmēra ierobežojums – 50 procenti – ļaujot sasniegt leģitīmo mērķi vairākos veidos un ievērot citu personu tiesības, turklāt ļaujot vecākiem saglabāt nepieciešamo profesionālo kvalifikāciju un vienlaikus rūpēties par bērnu.

Saeima apgalvo, ka apstrīdētās normas gan paredz bērna kopšanas pabalsta apmēra ierobežojumu, bet tas esot noteikts ar likumu un tam esot leģitīms mērķis. Šis ierobežojums esot samērīgs un nenonākot pretrunā ar valsts pienākumu gādāt par ģimeni un bērniem.

Secinājumu daļa

9. Pēc Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra sprieduma Satversmes 110. pants tika izteikts jaunā redakcijā ar 2005. gada 15. decembrī Saeimas pieņemto likumu “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē” (*sk. šā sprieduma 1. punktu*). Kā izriet no Saeimas Juridiskās komisijas sniegtā pamatojuma

attiecībā uz to, kādēļ minētais grozījums nepieciešams, tā mērķis ir iekļaut Satversmes 110. pantā laulības definīciju (*sk. anotāciju, kas pievienota Saeimas Juridiskās komisijas 2005. gada 13. oktobra vēstulei par alternatīva likumprojekta iesniegšanu; www.saeima.lv*). Tādējādi pēc būtības šis grozījums neievieš nekādas izmaiņas tajā Satversmes normas daļā, kas jau interpretēta minētajā Satversmes tiesas spriedumā.

Satversmes tiesa ir secinājusi, ka “no Satversmes 110. panta un Latvijas starptautiskajām saistībām citastarp izriet valsts pozitīvais pienākums izveidot un uzturēt sistēmu, kas vērsta uz ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību” (*Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2005-09-01, 8.2. punkts*).

10. Likumdevējs, pildot no Satversmes 110. panta izrietošo pozitīvo pienākumu izveidot un uzturēt ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības sistēmu, likumā konkretizējis ģimenes tiesības uz īpašu aizsardzību, nosakot dažādus aizsardzības mehānismus (pabalstus, piemaksas u. c.), un šīs tiesības ir kļuvušas par indivīda tiesībām. Šādu tiesību realizāciju persona var prasīt no valsts, kā arī var aizstāvēt šīs savas tiesības tiesā (*sk. Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr. 2005-09-01 9.3. punktu*). No minētā sprieduma, kur citastarp Satversmes tiesa analizējusi Latvijā pastāvošo ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības sistēmu kopumā, izriet, ka bērna kopšanas pabalsts ir šīs sistēmas neatņemama sastāvdaļa.

Taču, atšķirībā no Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra spriedumā analizētās apstrīdētās normas, izspriežamajā lietā apstrīdētās normas neliedz personai, kura strādā un kopj bērnu, saņemt bērna kopšanas pabalstu kā tādu, proti, neliedz tai saņemt zināma minimāla apmēra pabalstu vai pabalstu 50 procentu apmērā no bērna kopšanas atvaļinājumā esošai personai noteiktā pabalsta.

Konkrētās lietas ietvaros pieteikuma iesniedzējs neprasa, lai Satversmes tiesa izvērtē arī to, vai Satversmes 110. pantam atbilst konkrētais bērna kopšanas

pabalsta apmērs, tostarp minimālais apmērs, ko pieteikuma iesniegšanas brīdī reglamentēja Noteikumi Nr. 1003, bet lietas izskatīšanas un izspriešanas laikā reglamentē Noteikumi Nr. 644, tas ir, tiesību akti, kuri konkrētajā lietā vispār nav apstrīdēti. Pieteikumā lūgts izvērtēt tikai to, vai Satversmei atbilst normas, kas pabalsta saņēmējus sadala grupās pēc nodarbinātības kritērija un vienai pabalsta saņēmēju grupai paredz mazāka apmēra pabalstu.

11. Pieteikumā apstrīdētas divas savstarpēji saistītas, tomēr dažādas normas. Likuma “Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā” 1. pants izteic jaunā redakcijā Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta pirmo daļu, bet 2. pants papildina likuma 15. pantu ar jaunu sesto daļu. Abu apstrīdēto normu atbilstība Satversmei izvērtējama atsevišķi.

12. Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta pirmās daļas 1.–3. punkts noteic, kuras personas var saņemt bērna kopšanas pabalstu līdz laikam, kad bērns sasniedz viena gada vecumu, bet 4. punkts attiecas uz viena līdz divus gadus veca bērna kopšanu.

7. panta pirmās daļas 1.–3. punkts kopumā aptver visas iespējamās tādu personu kategorijas, kuras kopj bērnu līdz viena gada vecumam, un grupē šīs personas pēc nodarbinātības pazīmes. Proti, bērna kopšanas pabalstu piešķir personai, kura kopj bērnu līdz viena gada vecumam, ja šī persona:

- 1) nav bijusi nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā;
- 2) ir bijusi nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā un atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā;
- 3) ir bijusi nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā un ir nodarbināta bērna kopšanas laikā, bet neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā.

Pieteikumā apstrīdēta tikai Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta pirmās daļas papildināšana ar 3. punktu, nevis šā panta 1.–3. punkts kopumā, tas ir,

vispār personu grupēšana pēc nodarbinātības pazīmes. Turklāt pieteikumā nav apstrīdēti attiecīgie Ministru kabineta noteikumi. Tas nozīmē, ka pieteikuma iesniedzējs vispār neapstrīd to, ka bērna kopšanas pabalsta apmērs var būt atkarīgs no tā, vai persona pabalsta pieprasīšanas dienā ir vai nav nodarbināta un vai tā atrodas vai neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā.

Personu iedalījums grupās pats par sevi neliedz personām tiesības saņemt bērna kopšanas pabalstu. Gluži otrādi, šīs normas 3. punkts nodrošina attiecīgajai personu grupai iespēju pabalstu saņemt. Ja Satversmes tiesa šo normu atzītu par spēku zaudējušu, tad personas, kas bija nodarbinātas pabalsta piešķiršanas dienā un ir nodarbinātas bērna kopšanas laikā, bet neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, vispār nesaņemtu nekādu bērna kopšanas pabalstu.

Tādējādi likuma “Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā” 1. panta daļa, ar kuru Valsts sociālo pabalstu likumā ieviests jauns 7. panta pirmās daļas 3. punkts, atbilst Satversmes 110. pantam.

13. Satversmes tiesa 2005. gada 4. novembra spriedumā secinājusi, ka “nosakot ierobežojumu saņemt likumā noteikto bērna kopšanas pabalstu personai, kura nodarbināta nepilnu darba laiku, apstrīdētā norma liedz Satversmes 110. pantā garantētās un normatīvajos aktos precizētās tiesības uz ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību bērna piedzimšanas gadījumā. Līdz ar to šāds ierobežojums uzskatāms par Satversmē noteikto pamattiesību ierobežojumu” (*Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-09-01 10. punkts*). No pieteikuma izriet tā iesniedzēja uzskats, ka izspriežamajā lietā apstrīdētā likuma “Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā” 2. pants ietver līdzīgu ierobežojumu Satversmē noteiktajām pamattiesībām.

Valsts sociālo pabalstu likuma 15. panta pirmā daļa paredz, ka “valsts sociālo pabalstu apmēru un to pārskatīšanas kārtību nosaka šis likums un Ministru kabinets”. Atbilstoši šai normai bērna kopšanas pabalsta apmēru

reglamentē Ministru kabineta noteikumi Nr. 644, kas izdoti saskaņā ar Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta trešo daļu, 15. panta pirmo daļu, 16. panta pirmo daļu un 17. panta pirmo un otro daļu.

Likuma “Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā” 2. pants paredz papildināt 15. pantu ar sesto daļu šādā redakcijā:

“(6) Bērna kopšanas pabalsts šā likuma 7. panta pirmās daļas 3. punktā minētajai personai ir 50 procenti no šā likuma 7. panta pirmās daļas 2. punktā minētajai personai noteiktā pabalsta, bet ne mazāks par nodarbinātai personai noteikto minimālo pabalstu” (turpmāk – apstrīdētā 15. panta sestā daļa).

Šī norma neliedz 7. panta pirmās daļas 3. punktā minētajai personai saņemt pabalstu, taču būtiski samazina tā apmēru. Turklāt likumdevējs ir noteicis, ka arī šis atšķirīgā lieluma pabalsts nedrīkst būt mazāks par zināmu minimālo apmēru. Tādējādi izspriežamajā lietā apstrīdētā 15. panta sestā daļa konkretizē 7. panta pirmās daļas 3. punktā minētajai personai piešķiramā pabalsta apmēru, padarot to atkarīgu no viena kritērija – nodarbinātības.

Lai izvērtētu apstrīdētās 15. panta sestās daļas atbilstību Satversmes 110. pantam, visupirms jānoskaidro, vai, nosakot konkrēto regulējumu, likumdevējs ir pārkāpis savas rīcības brīvības robežas.

13.1. Satversmes 110. pants liek atbalstīt ģimeni, tomēr nebūt nerada personai subjektīvas tiesības saņemt konkrētu valsts atbalstu noteikta veida un apmēra pabalsta formā. Šis pants visupirms uzliek valstij par pienākumu radīt pienācīgu sistēmu (normatīvo, institucionālo u. c.) un, rūpējoties par bērniem, ģimeni un laulību un ievērojot pārējās Satversmes normas un tiesību principus, veikt tādus atbalsta pasākumus, kas ir pietiekami efektīvi un, cik vien tas iespējams, atbilst adresātu, pirmām kārtām bērnu vajadzībām.

13.2. Interpretējot Satversmes 110. pantu kopsakarā ar Satversmes 89. pantu, secināms, ka Satversmes 110. pants uzliek valstij pienākumu garantēt ģimenei ar bērniem vismaz starptautiski atzīto tiesību, protams, arī sociālo tiesību minimumu.

Latvijas Republika ir pievienojusies virknei starptautisku dokumentu sociālo tiesību jomā. 2006. gada 23. martā Saeima pieņēma likumu, ar kuru atzina par Latvijai saistošu Maternitātes aizsardzības konvenciju, kuru 2000. gada 15. jūnijā izstrādājusi Starptautiskās darba organizācijas Ģenerālkonference, ņemot vērā ANO 1948. gada Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju, ANO 1979. gada Konvenciju par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu, ANO 1989. gada Konvenciju par bērna tiesībām, Pekinas 1995. gada deklarāciju un darbības platformu, Starptautiskās darba organizācijas 1975. gada deklarāciju par vienlīdzīgām iespējām un attieksmi pret strādājošām sievietēm, Starptautiskās darba organizācijas 1998. gada Deklarāciju par pamatprincipiem un tiesībām darba jomā un tās plānveida realizācijas noteikumus, kā arī citas starptautiskās konvencijas un rekomendācijas, kuru mērķis ir nodrošināt vienlīdzīgas iespējas un attieksmi gan strādājošām sievietēm, gan strādājošiem vīriešiem, un īpaši 1981. gada Konvenciju par darbiniekiem ar ģimeni.

Maternitātes aizsardzības konvencija sakarā ar maternitātes atvaļinājumu (pirmsdzemdību un pēcdzemdību periodā) paredz konkrētas prasības attiecībā uz pabalsta izmaksu un apmēru. Savukārt uz mātēm, kas baro bērnu ar krūti, attiecas tikai viens pants, kas paredz:

“1. Sieviete tiek nodrošinātas tiesības uz vienu vai vairākiem pārtraukumiem darbā vai darba stundu samazināšanu bērna barošanai ar krūti.

2. Nacionālie likumi un prakse nosaka laika periodu, kurā ir atļauti bērna barošanas pārtraukumi vai darba stundu samazināšana, kā arī šādu pārtraukumu ilgumu, skaitu un kārtību, saskaņā ar kuru tiek samazināts darba stundu skaits. Šādi pārtraukumi vai darba stundu samazināšana tiek ieskaitīti darba laikā un tiek attiecīgi apmaksāti.”

Tādējādi no minētās konvencijas neizriet, ka starptautiskā mērogā būtu akceptēta prasība nodrošināt mātei, kas baro bērnu ar krūti, iespēju saņemt pabalstu.

13.3. ANO Konvencijas par bērna tiesībām 26. pants paredz:

“1. Dalībvalstis atzīst ikviena bērna tiesības izmantot sociālās nodrošināšanas labumus, ieskaitot sociālo apdrošināšanu, un veic nepieciešamos pasākumus, lai pilnīgi realizētu šīs tiesības saskaņā ar savu nacionālo likumdošanu.

2. Šie labumi pēc nepieciešamības tiek piešķirti atbilstoši esošajiem resursiem un bērna un to personu iespējām, kas ir atbildīgas par bērna uzturēšanu, kā arī ievērojot jebkurus apsvērumus, kas saistīti ar labumiem, ko saņem bērns vai kas tiek saņemti viņa vārdā.”

Minētās konvencijas 27. panta pirmā, otrā un trešā daļa noteic:

“1. Dalībvalstis atzīst katra bērna tiesības uz tādu dzīves līmeni, kāds nepieciešams bērna fiziskajai, intelektuālajai, garīgajai, tikumiskajai un sociālajai attīstībai.

2. Uz vecāku(iem) vai citām personām, kas audzina bērnu, gulstas galvenā atbildība par bērna attīstībai nepieciešamo dzīves apstākļu nodrošināšanu savu spēju un finansiālo iespēju robežās.

3. Dalībvalstis saskaņā ar nacionālajiem apstākļiem un savu iespēju robežās veic nepieciešamos pasākumus, lai sniegtu palīdzību vecākiem un citām personām, kas audzina bērnus, šo tiesību realizēšanā un, ja nepieciešams, sniedz materiālo palīdzību un atbalsta programmas, it sevišķi attiecībā uz nodrošināšanu ar uzturu, apģērbu un mājokli.”

Vienlaikus šīs konvencijas 4. pants paredz, ka “dalībvalstis veic visus nepieciešamos likumdošanas, administratīvos un citus pasākumus šajā konvencijā atzīto tiesību realizēšanai. Attiecībā uz ekonomiskajām, sociālajām

un kultūras tiesībām dalībvalstis šādus pasākumus veic maksimālajos to rīcībā esošo resursu ietvaros un, ja nepieciešams, starptautiskās sadarbības ietvaros”.

Tādējādi minētās starptautiskās normas uzsver gan vecāku (vai citu personu, kas audzina bērnu) atbildību par bērna interešu nodrošināšanu, gan arī valsts pienākumu maksimālajos to rīcībā esošo resursu ietvaros sniegt palīdzību vecākiem un citām personām, kas audzina bērnus. Tomēr šīs normas atstāj nacionālā likumdevēja kompetencē jautājumu par minētās palīdzības nosacījumiem un apmēru. No tām neizriet nedz prasība personai, kura audzina bērnu, piešķirt pabalstu, nedz arī jebkādas prasības attiecībā uz šāda pabalsta apmēru.

13.4. Latvija, pievienojoties Eiropas Sociālajai hartai (turpmāk – Harta), saskaņā ar tās 1. panta 16. un 17. punktu ir atzinusi par savas politikas mērķi tādu apstākļu sasniegšanu, kuros var tikt efektīvi realizētas arī šādas tiesības un principi:

– Ģimenei kā sabiedrības pamatvienībai ir tiesības uz attiecīgu sociālo, juridisko un ekonomisko aizsardzību, lai nodrošinātu tās pilnvērtīgu attīstību.

– Mātēm un bērniem neatkarīgi no ģimenes stāvokļa un ģimenes attiecībām ir tiesības uz attiecīgu sociālo un ekonomisko aizsardzību.

Tomēr jāņem vērā, ka Hartas 1. pantā deklarētie principi pēc sava rakstura ir politiski, nevis juridiski.

Vienlaikus Latvija saskaņā ar Hartas 20. pantu ir apņēmusies uzskatīt par sev saistošiem arī tās 16. un 17. pantu, kas paredz konkrētus valsts pienākumus. 16. pants noteic: “Lai nodrošinātu apstākļus, kas nepieciešami pilnīgai ģimenes kā sabiedrības pamatvienības attīstībai, Līgumslēdzējas puses apņemas veicināt ģimenes dzīves ekonomisko, juridisko un sociālo aizsardzību ar tādiem līdzekļiem kā ģimeņu pabalsti, fiskālie atvieglojumi, dzīvojamā fonda

nodrošināšana ģimenēm, pabalsti jaunlaulātajiem un citiem piemērotiem līdzekļiem.”

Savukārt 17. pants paredz: “Lai nodrošinātu efektīvu mātes un bērna tiesību uz sociālo un ekonomisko aizsardzību izmantošanu, Līgumslēdzējas puses veiks tam nepieciešamos un atbilstošos pasākumus, ieskaitot attiecīgu institūciju un dienestu izveidošanu un uzturēšanu.”

Tādējādi no minētajām Hartas normām izriet valsts pienākums veicināt ģimenes dzīves ekonomisko, juridisko un sociālo aizsardzību arī ar tādiem līdzekļiem kā pabalsti ģimenei. Tomēr Harta neparedz nedz konkrētu pabalstu struktūru, nedz arī apjomu.

13.5. Satversmes tiesa ir secinājusi, ka “Satversmes 110. pants, paredzot, ka valsts aizsargā vecāku un bērnu tiesības, citastarp noteic gan vecāku dabiskās tiesības rūpēties par saviem bērniem un audzināt tos atbilstoši savai reliģiskajai pārlicībai un filozofiskajiem uzskatiem, gan arī pienākumus, kas saistīti ar bērnu kopšanu un audzināšanu” (*Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 secinājumu daļas 10. punkts*).

Arī citu valstu konstitūcijās valsts pienākums sniegt atbalstu ģimenei ir noteikts līdztekus vecāku pienākumam rūpēties par saviem bērniem. Piemēram, Igaunijas konstitūcijas 27. panta pirmā un trešā daļa paredz:

“Ģimēni kā nācijas aizsardzībai un izaugsmei svarīgu vienību un sabiedrības pamatu sargā valsts. [...] Vecākiem ir tiesības un pienākums audzināt bērnus un rūpēties par tiem” (*sk. Constitutions of Europe. Texts collected by the Council of Europe Venice Commission, Volume 1, Martinus Nijhof Publishers Leiden Boston 2004, P 593*).

Bulgārijas konstitūcijas 47. panta pirmā daļa noteic, ka vecāku tiesības un pienākums ir bērnu audzināšana, līdz tie sasniedz pilngadību. Valsts sniedz vecākiem palīdzību (*sk. Constitutions of Europe. Texts collected by the Council*

of Europe Venice Commission, Volume 1, Martinus Nijhof Publishers Leiden Boston 2004, P 374).

Ukrainas konstitūcijas 51. panta otrā un trešā daļa paredz, ka vecāku pienākums ir uzturēt savus bērnus, līdz tie sasniedz pilngadību. Pilngadīgajiem bērniem ir pienākums rūpēties par darbnespējīgajiem vecākiem. Ģimene, bērni, maternitāte un paternitāte ir valsts aizsardzībā (*sk. Constitutions of Europe. Texts collected by the Council of Europe Venice Commission, Volume 2, Martinus Nijhof Publishers Leiden Boston 2004, P 1957).*

Satversmes 110. pants neprasa, lai valsts tikai un vienīgi ar pabalstu izmaksu pilnībā nodrošinātu katra bērna materiālo labklājību pirmajā dzīves gadā. Tas visupirms ir vecāku pienākums. Tomēr atbilstoši bērna interesēm valstij ir pienākums sniegt saprātīgu atbalstu ģimenei, it īpaši gadījumos, kad vecāki bērnam nepieciešamos līdzekļus nodrošināt nav spējīgi.

Apsverot šāda atbalsta apmēru, jāņem vērā, ka sociālās tiesības “ir specifiska cilvēktiesību joma, kura valstu konstitucionālajos likumos un starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos formulēta kā vispārīgs valsts pienākums. Regulēšanas mehānisms ir atstāts katras valsts likumdevēja ziņā. Sociālo tiesību realizācija ir atkarīga no valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem” (*Satversmes tiesas 2001. gada 26. jūnija sprieduma lietā Nr. 2001-02-0106 secinājumu daļas 4. punkts).*

Likumdevējs, pildot no Satversmes 110. panta izrietošo pozitīvo pienākumu atbalstīt ģimeni un konkretizējot Satversmē noteiktās tiesības, tostarp likumā reglamentējot valsts sociālos pabalstus, arī bērna kopšanas pabalstu, bauda plašu rīcības brīvību, ciktāl tā saprātīgi saistīta ar valsts ekonomisko situāciju.

Saglabājot iespēju visām personām, kuras kopj bērnu līdz viena gada vecumam, iespēju saņemt bērna kopšanas pabalstu, likumdevējs ir izpildījis no Satversmes 110. panta izrietošo pozitīvo pienākumu minimāli pieļaujamā apmērā. Atšķirīga pabalsta noteikšana atsevišķām personu grupām konkrētajā

gadījumā nav uzskatāma par izvairīšanos no minētā pienākuma pildīšanas un nav pretrunā ar Satversmes 110. pantu.

Tādējādi apstrīdētā 15. panta sestā daļa atbilst Satversmes 110. pantam.

14. Saskaņā ar Satversmes 110. pantu likumdevējs bauda plašu rīcības brīvību, regulējot jautājumu par to, cik lielu bērna kopšanas pabalstu un pēc kādiem kritērijiem tā vai cita personu grupa saņems. Tomēr šī brīvība nav neierobežota. Tai robežas nosaka pārējās Satversmes normas un no tām izrietošie principi, visupirms vispārējās vienlīdzības princips.

Satversmes 91. pants noteic, ka “visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas”. Satversmes tiesa spriedumos vairākkārt norādījusi, ka no Satversmes 91. panta izriet tiesiskās vienlīdzības princips, kas liek vienādi izturēties pret personām, kuras ir vienādos un salīdzināmos apstākļos. Atšķirīga attieksme pret šādām personām pieļaujama vienīgi tad, ja tai ir saprātīgs un objektīvs pamats (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 secinājumu daļas 13. punktu*). Vienlaikus Satversmes tiesa ir uzsvērusi, ka tiesiskās vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos. Tikai tad, ja tiek konstatēts, ka tam ir objektīvs un saprātīgs pamats, vienlīdzības princips pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas vienādos apstākļos, vai vienādu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 secinājumu daļas 13. punktu*).

Izspriežamā lieta ierosināta tikai par apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 110. pantam, atsakoties ierosināt lietu par apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91. pantam. Tomēr Satversmes tiesai jāņem vērā, ka “Satversme ir vienots veselums, un tajā ietvertās normas tulkojamas sistēmiski”

(Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra sprieduma lietā Nr. 2002-04-03 secinājumu daļas 2. punkts).

Satversmes tiesas likuma 18. panta pirmā daļa paredz, ka pieteikumā par lietas ierosināšanu Satversmes tiesā jāietver tā juridiskais pamatojums. Ja pieteikumā apstrīdēta tiesību normas (akta) atbilstība vairākām augstāka juridiskā spēka normām, pieteikumā ietverams juridiskais pamatojums attiecībā uz apstrīdētās normas (akta) atbilstību katrai norādītajai augstāka juridiskā spēka normai. Konkrētajā pieteikumā juridiskais pamatojums attiecībā uz apstrīdētās normas neatbilstību Satversmes 91. pantam nebija ietverts. Ja pieteikumā trūkst juridiskā pamatojuma, Satversmes tiesas kolēģijai ir tiesības atteikties ierosināt lietu attiecībā uz to prasījuma daļu, kurai juridiskais pamatojums nav sniegts, un šajā gadījumā kolēģija tieši tā arī rīkojās.

Tomēr arī tad, ja Satversmes tiesas kolēģija atteikusies ierosināt lietu par pieteikumā formulēto prasījumu kādā tā daļā, Satversmes tiesa, ņemot vērā Satversmes tiesas procesa principus, ja tas nepieciešams sistēmiskai apstrīdēto normu interpretācijai, var pārbaudīt apstrīdēto normu atbilstību augstāka juridiskā spēka normām arī tajā prasījuma daļā, par kuru lieta netika ierosināta.

15. Ģimenes ar bērniem līdz viena gada vecumam atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos – tām rodas papildu vajadzības – gan finansiāli materiālajā aspektā, gan arī vajadzība izbrīvēt personiskam kontaktam ar bērnu nepieciešamo laiku. Visi bērni šajā vecumā ir tiesīgi saņemt nepieciešamo valsts atbalstu, kas viņiem nodrošinātu iespējami labāko aprūpi, un, vēlams, arī vecāku klātbūtni.

Likumdevējs noteicis atšķirīgu attieksmi pret daļu no šīm ģimenēm, proti, pret ģimenēm, kurās persona, kas kopj bērnu, vienlaikus arī strādā pilnu vai nepilnu darba dienu.

Lai secinātu, vai šāda atšķirīga attieksme ir pieļaujama no Satversmes 91. panta viedokļa, jāizvērtē, vai apstrīdētajā 15. panta sestajā daļā paredzētā atšķirīgā attieksme:

- 1) ir noteikta ar pienācīgā kārtībā pieņemtu likumu;
- 2) tai ir leģitīms mērķis;
- 3) ir noteikta, ievērojot samērīguma principu.

16. Apstrīdētā norma ir noteikta ar pienācīgā kārtībā pieņemtu un izsludinātu likumu. Pieteikumā gan ir kritizēta sasteigtā šā likuma pieņemšana, tomēr nav norādīts, ka likumdevējs būtu pārkāpis Saeimas kārtības rullī noteikto procedūru. Līdz ar to nav šaubu par to, ka atšķirīgā attieksme noteikta ar likumu.

17. Likumprojekta “Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā” anotācijā norādīts, ka “likumprojekta mērķis ir ģimenei atbilstošākas bērna kopšanas pabalsta sistēmas ieviešana. [...] bērna kopšanas pabalsts tiek piešķirts gan personām, kuras nav nodarbinātas, gan personām, kuras ir nodarbinātas un atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai strādā, t. i., bērna kopšanas pabalsta piešķiršana ar personas atrašanos bērna kopšanas atvaļinājumā vai strādāšanas faktu turpmāk netiek saistīta” (*lietas materiālu 1. sēj., 198. lpp.*).

Anotācijā pamatota arī nepieciešamība ierobežot pabalsta apmēru personām, kuras strādā. Ministru kabinets uzsver, ka “bērna kopšanas pabalsts ir domāts bērna kopšanai – to piešķir tai personai, kura kopj bērnu. Nosakot bērna kopšanas pabalsta apmēru 50 procentu apmērā personai, kura kopj bērnu līdz viena gada vecumam un strādā, līdzvērtīgi tiek nodrošinātas gan bērna, gan vecāku intereses. Šādas normas ieviešana veicina to, ka vecāki bērna dzīves pirmajā gadā izvēlas nestrādāt un sniedz saviem bērniem pilnvērtīgu aprūpi. Saņemot pilnvērtīgu aprūpi un atbalstu no vecāku puses, bērns attīstās un

veidojas par pilnvērtīgu sabiedrības locekli, kas savukārt, nodrošina kvalitatīvu sabiedrības ataudzi nākotnē” (*lietas materiālu 1. sēj., 198.–199. lpp.*).

Līdztekus būtiskam pabalsta mērķim – palīdzēt ģimenei segt izdevumus vai to daļu, kas radušies sakarā ar bērna kopšanu un kompensēt ienākumus, kas nav gūti strādājot, Saeima atbildes rakstā izvirza otru, ne mazāk svarīgu mērķi – motivēt vecākus, ja vien tas iespējams, nestrādāt vai veltīt darbam mazāk laika un pašiem nodrošināt bērna pilnvērtīgu aprūpi.

Satversmes tiesa vairākkārt uzsvērusi, ka “tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, un visās darbībās attiecībā uz bērniem prioritāras ir bērna tiesības un intereses. Tas nozīmē, ka ne vien tiesai un citām institūcijām savi lēmumi jāpieņem, pamatojoties uz to, kas ir bērna interesēs, bet arī likumdevējam jāievēro, lai pieņemtie vai grozītie normatīvie akti aizsargātu bērnu intereses iespējami labākajā veidā” (*Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra sprieduma lietā Nr. 2004-02-0106 11. punkts*).

Satversmes tiesa arī secinājusi, ka, vadoties tieši no šā principa, valsts vēlējusies aizsargāt bērna tiesības, proti, nodrošināt bērnam dzīves pirmajā gadā pienācīgu kopšanu, kuru praktiski īsteno viens no bērna vecākiem. Tādējādi apstrīdētajai normai ir leģitīms mērķis – bērna tiesību aizsardzība, nodrošinot bērnam līdz viena gada vecumam pilnvērtīgu aprūpi, kuru sniedz vecāki (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-09-01 13.3. punktu*).

Atšķirīgajai attieksmei, kas izpaužas bērna kopšanas pabalsta apmēra noteikšanā ierobežotā apmērā, ir tieši tas pats leģitīmais mērķis – bērna tiesību aizsardzība, nodrošinot bērnam līdz viena gada vecumam pilnvērtīgu aprūpi, kuru sniedz vecāki.

18. Lai izvērtētu, vai apstrīdētā norma šo mērķi sasniedz, jānoskaidro, vai likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Latvijas konstitucionālais likumdevējs Satversmē noteicis virkni sociālo tiesību. Tādējādi likumdevējs noteicis, ka Latvija ir sociāli atbildīga valsts, proti, tāda valsts, kas likumdošanā, pārvaldē un tiesas spriešanā cenšas iespējami plaši īstenot sociālo taisnīgumu. Sociāli atbildīgas valsts mērķis ir sabiedrībā izlīdzināt būtiskākās sociālās atšķirības un katrai iedzīvotāju grupai nodrošināt atbilstošu dzīves standartu.

Likumdevēja izraudzītos līdzekļus par samērīgiem leģitīmā mērķa sasniegšanai var atzīt tikai tad, ja tie atbilst sociāli atbildīgas valsts principam.

18.1. Apstrīdētās normas sasniedz savu mērķi pilnā un finansiāli pārtikušā ģimenē, kur viens no vecākiem bērna kopšanas laikā uzņemas lielāko daļu rūpju par ģimenes materiālo un finansiālo nodrošinājumu, bet otra vecāka ienākumu zaudējums sakarā ar bērna kopšanu pilnībā vai daļēji tiek kompensēts ar bērna kopšanas pabalstu. Šajā gadījumā apstrīdētā norma papildus stimulē vienu no vecākiem pašam kopt bērnu un pagaidām nestrādāt vai strādāt nepilnu darba laiku, pārsvarā tālab, lai saglabātu savu profesionālo kvalifikāciju. Parasti tā ir māte, ja viņa zīda bērnu. Attiecībā uz šādu ģimeni ir pamatots atbildes rakstā izteiktais viedoklis, ka apstrīdētā norma stimulē bērna kopēju strādāt pēc iespējas mazāk, lai personiski veltītu lielāku uzmanību bērna kopšanai. Līdzīgi – samazinot pabalstu par 50 procentiem personām, kas strādā, – šis jautājums risināts bagātajās valstīs, piemēram, Zviedrijā.

Ja otrs vecāks nevar nodrošināt ģimenes materiālo stāvokli bērna un tā kopēja materiālo vajadzību apmierināšanai nepieciešamajā līmenī, turklāt arī bērna kopšanas pabalsts netiek saņemts tādā apmērā, kas nodrošinātu ģimenes vajadzības, tad personas – bērna kopējas – strādāšana ir pirmām kārtām tieši bērna interešu aizsardzības priekšnoteikums.

Bērna intereses ietver ne vien nepieciešamību pēc nepārtrauktas vecāka klātbūtnes un mātes piena, bet arī nepieciešamību saņemt pilnvērtīgu mātes pienu (kas visupirms ir atkarīgs no mātes uztura un veselības), uzturu, apģērbus, pajumti

utt. Tādējādi bērna interesēs ietilpst ne vien vajadzība pēc vecāka klātbūtnes, bet arī finansiāla rakstura vajadzības, proti, zināms materiālais nodrošinājums mātei un bērnam.

2006. gada augustā ģimenes valsts pabalsts vidēji 7,05 latu apmērā un bērna kopšanas pabalsts, kura vidējais apmērs bija 68,5 lati (*sk. www.vsa.gov.lv*), nenodrošināja pat vienas personas iztikas minimumu, kas, pēc Statistikas pārvaldes datiem, bija 117,64 lati (*sk. www.csb.lv*).

Ja persona, kas kopj bērnu, ir spiesta strādāt, lai apmierinātu ģimenes primārās materiālās vajadzības, turklāt saņem uz pusi mazāku pabalstu, tad rezultāts, kas ar apstrīdēto normu tiek sasniegts, ir pretējs tam, ko likumdevējs gribējis sasniegt. Proti, bērna vecākam ir vēl mazāk iespēju būt kopā ar bērnu.

Kā jau uzsvērts šā sprieduma 17. punktā, valsts primārais pienākums ir aizsargāt bērna intereses, un šis mērķis šajā gadījumā netiek sasniegts.

18.2. Apstrīdētā 15. panta sestā daļa saista pabalsta apmēru tikai ar tās personas ienākumiem, kura kopj bērnu. Tā neparedz iespēju saistīt bērna kopšanas pabalsta samazinājumu ar ģimenes kopējo ienākumu līmeni. Rezultātā iezīmējas divas pretrunīgas tendences.

Ģimenes, kuru materiālais stāvoklis ir relatīvi labāks, var atļauties izmantot iespēju veltīt bērnam vairāk uzmanības un saņemt bērna kopšanas pabalstu pilnā apmērā. Attiecībā uz šīm ģimenēm pabalsta apmērs ir izlīdzinošs faktors. Piemēram, ja ģimenē gan tēvs, gan māte pirms bērna piedzimšanas saņēmuši katrs aptuveni 500 latu mēnesī (summa, no kuras Ministru kabinets aprēķinājis maksimālo pabalsta lielumu) lielus ienākumus (pirms nodokļu nomaksas) un pēc bērna piedzimšanas tēva ienākumi paliek tādi paši, bet māte saņem bērna kopšanas pabalstu maksimālā apmērā, tad ģimenes kopējie ienākumi pārsniedz 700 latu.

Ja ģimenē pirms bērna piedzimšanas tēva ienākumi bija 500 latu mēnesī, bet māte saņēma minimālu darba samaksu un tēva ienākumi paliek tādi paši, bet

māte saņem bērna kopšanas pabalstu minimālā apmērā (56 latī), tad ģimenes kopējie ienākumi pārsniedz 400 latu.

Savukārt ģimenes, kuru materiālais stāvoklis jau tā nav apmierinošs, saņem bērna kopšanas pabalstu samazinātā apmērā, jo vecāks, kas kopj bērnu, ir spiests arī strādāt. Piemēram, ja ģimenē pirms bērna piedzimšanas tēvs saņēma minimālo darba samaksu, bet māte – nelielu darba samaksu, tad šie ienākumi ļāva divu cilvēku ģimenei apmierināt savas vajadzības minimālā apmērā. Ja pēc bērna piedzimšanas tēva ienākumi paliek nemainīgi, bet māte saņem bērna kopšanas pabalstu, kas aizstāj viņas iepriekšējos ienākumus, tad ģimenes kopējie ienākumi vairs nav pietiekami, lai nodrošinātu pilnvērtīgu aprūpi vēl arī bērnam. Ja māte izvēlas strādāt un kopt bērnu, valsts viņai izmaksā tikai daļu pabalsta.

Līdzīga situācija veidojas arī nepilnā ģimenē, kur tēva atbalsts bērnam kopā ar bērna kopšanas pabalstu nevar nodrošināt bērna un mātes minimālo vajadzību apmierināšanu.

Tādējādi ģimenes, kurās materiālu apstākļu dēļ persona, kas kopj bērnu, var atļauties nestrādāt, saņem lielāku valsts atbalstu, savukārt trūcīgākās ģimenes ir spiestas saņemt bērna kopšanas pabalstu ierobežotā apmērā. Šāds Satversmes 110. pantā paredzēto tiesību konkretizējums ir pretrunā ar sociāli atbildīgas valsts principu, kas liek valstij iespēju robežās gādāt par sociālo atšķirību izlīdzināšanu, tas ir, gādāt, lai saprātīga valsts palīdzība tiktu sniegta visiem bērniem, kam tā nepieciešama.

Bērna kopšanas pabalsta mērķis ir apmierināt gan bērna, gan vecāku intereses, prioritāti tomēr dodot bērna interesēm. Visi piedzimušie bērni (ciktāl tiem nav nepieciešama speciāla palīdzība vai speciāla kopšana) atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos. No vispārējās vienlīdzības principa izriet tas, ka bērnam būtu jāsaņem nepieciešamais aprūpes minimums neatkarīgi no tā, vai viņš aug pilnā finansiāli nodrošinātā ģimenē, kur viens vecāks strādā, bet otrs nestrādā vai strādā un atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, vai arī tādā ģimenē, kur vecāks viens pats nevar nodrošināt pienācīgu iztiku. Likumdevējs, pieņemot

apstrīdēto normu, šo ierobežojuma aspektu nav izvērtējis un nav atstājis Ministru kabinetam iespēju noteikt diferencētu pabalstu gadījumos, kad ģimenes kopējie ienākumi nenodrošina bērna intereses.

18.3. 2005. gada 4. novembra spriedumu Satversmes tiesa taisīja lietā, kas bija ierosināta pēc konstitucionālās sūdzības. Šajā lietā Satversmes tiesa atzina, ka “persona varētu strādāt nepilnu darba laiku un saņemt minimāla apmēra pabalstu vai arī tādu pabalstu, kas būtu mazāks nekā tad, ja persona nestrādātu. Tādējādi tiktu sekmēts tas, ka vecāki bērna dzīves pirmajā gadā izvēlētos nestrādāt, tomēr tiem vecākiem, kuriem tas būtu nepieciešams, tiktu saglabāta iespēja strādāt nepilnu darba laiku” (*Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-09-01 14.3. punkts*). Konkrētās pieteikuma iesniedzējas bija spiestas strādāt galvenokārt tādēļ, lai saglabātu savu profesionālo kvalifikāciju un aizsargātu ģimenes intereses ilgtermiņā.

Nav pamatots no atbildes raksta izrietošais viedoklis, ka Satversmes tiesa visos gadījumos ar “minimālo apmēru” domājusi Ministru kabineta noteikumos reglamentēto minimālo pabalstu. Jēdziens “minimālais apmērs” katrā konkrētajā gadījumā būtu saistāms ar minimālajām bērna interesēm, kuras valstij kopīgi ar vecākiem ir jānodrošina ikvienam bērnam.

18.4. Attiecībā uz atsevišķām personām apstrīdētās normas nav taisnīgas, jo ienākumi, kurus, strādājot nepilnu darba laiku, gūst viens no vecākiem, pēc apmēra netiek saistīti ar to pabalsta daļu, kuru viņš zaudē. Ja persona [kvalifikācijas uzturēšanas labad publicējas vai nolasa dažas lekcijas, vai darbojas vēlēta institūcijā, piemēram, kā deputāts pašvaldības domē (padomē) u. tml.] gūst nelielus ienākumus no nepilna laika darba, tā zaudē, iespējams, pusi no maksimālā pabalsta. Līdz ar to šāda persona ir spiesta strādāt vēl vairāk un vēl mazāk uzmanības var veltīt bērnam, un šāds iznākums ir pretrunā ar rezultātu, ko likumdevējs vēlējis sasniegt.

Tādējādi apstrīdētā 15. panta sestā daļa nav piemērota legītīmā mērķa sasniegšanai attiecībā uz noteiktu ģimeņu loku un līdz ar to nav samērīga ar šo mērķi.

19. Apstrīdētās normas paredz vienādu attieksmi pret personām, kuras strādā nepilnu darba laiku, un personām, kuras strādā pilnu darba laiku. Tomēr minētās personas neatrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos pēc savām iespējām nodrošināt bērna kopšanu.

Pamatots ir pieteikuma iesniedzēju viedoklis, ka likumdevējs nav ņēmis vērā atšķirīgo situāciju, kādā atrodas jaunās māmiņas, kurām ir iespējams bērna pirmajā dzīvības gadā viņa kopšanu un barošanu ar krūti apvienot ar nodarbinātību, strādājot nepilnu darba laiku un nekaitējot bērna interesēm. Likumdevējs nav ņēmis vērā Darba likuma piešķirtās īpašās iespējas sievietēm pēcdzemdību periodā strādāt nepilnu darba laiku, kā arī izmantot pārtraukumus darbā bērna barošanai ar krūti vai strādāt mājās, izmantojot mūsdienu tehnoloģiju nodrošinātās iespējas.

Likumdevējs ir noteicis vienādu attieksmi gan pret tām personām, kas kopj bērnu un strādā pilnu darba dienu, gan arī pret tām personām, kas kopj bērnu un strādā nepilnu darba dienu, un tādējādi pieļāvis vienādu attieksmi pret personām, kas atrodas būtiski atšķirīgos apstākļos. Šādai attieksmei nav saprātīga un objektīva pamata.

Līdz ar to apstrīdētā 15. panta sestā daļa ir pretrunā ar Satversmes 91. pantu.

20. Nosakot brīdi, ar kuru apstrīdētā norma zaudē spēku, tiesa ņem vērā to, ka arī normas tūlītēja atcelšana, kamēr nav stājies spēkā cits normatīvais regulējums, atsevišķos gadījumos var radīt bērna tiesību aizskārumu. Tāpēc likumdevējam ir nepieciešams noteikts laiks bērna kopšanas pabalsta normatīvā regulējuma pilnveidošanai.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.–32. pantu, Satversmes tiesa **nosprieda:**

1. Atzīt likuma “Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā” 1. panta daļu, ar kuru Valsts sociālo pabalstu likumā ieviests jauns 7. panta pirmās daļas 3. punkts, par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. pantam.

2. Atzīt likuma “Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā” 2. pantu, ar kuru Valsts sociālo pabalstu likuma 15. pants papildināts ar jaunu sesto daļu, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam un spēkā neesošu no 2007. gada 1. marta.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

A. Endziņš